

M. Nyelvt.

4-7. 73.

Dec. 27th
Felső Örs, Veszprém mellett Sept. 30. 1853.

Nagyon tisztelt

Tekintetes Académiai titkár Ur!

Így koromban kedvem telik a helyi régiségek kutatásában, s mely helyek inkább érdekelték főleg Veszprém vidékéről, hol szülőhelyem Alsó Örs fekszik, azokról az előmbeli akadémia leveleire is ösztönöztem. — Kedvezett e kedvem foglalkoztatásának a fő mélt. herceg Batthyányi Kőrmendi levéltára, melynek egy rövid ideig őre volt, s azon kis idő alatt a Felső Örsi prépostságról, s az övégi kerületről, valamint Kémes Ujvárról (= Kúszing) is egy egy kis történelmi munkát készíttettem, s a Batthyányi ösök életrajzi töredékeit is össze-
szedtem a levéltári adatokból 1520-ig vagyis ezen év előtti időkről: de imméron a derék Herceg belkiismeretes felkér-
sége levéltára ugyancsak titkára néve, eddig ezekből sem-
mire sem adottam közre.

Most a tekintetes Urnak hírlapok után a hely-
regek érdeklődése tárgyában kiadott felszólítása következté-
ben, kiváltképen gyűjteményemből azokas, miket e tárgyra vol-
gathatóknak láttam, kérészettem egy rövid értekezést Vesz-
prémvidéki helynevekről, s az analogiánál fogva néhány
távolabbiakról is. Ebben sem tudtam szabadulni a helyi ré-
giségek fejtegetésének szennvedélyétől; de bocsánat érte!
hisz egy kis érdeket az is ad az olvasmánynak. — Saját
családomnak is levén néhány régi oklevelei, hol azokból
mentettem valamit, az vitájosan kitétem: ha pedig az ide-
zett okirat hűvése nem említettem: ott mindig a Kőrmen-
di levéltár érteendő.

E kis dolgozatomat tehát j. alatt ideérkezve oly ké-
rőssel küldöm meg a tekintetes Urnak, miképpen azt úgy,
mint ahogyan örsi név alatt méltóztassék a t. Aca-

démiaának

demiának bemutatni. Számomra a sors nagyon anyagiás tén-
mutatott életpályát, - nem akarok határkoromban lépni fel
az irodalomban, s a címzett Herceg feltekénységétől is, melyes
nerem látása könnyen felébredhetne, kell, hogy orakodjam
mire nyugodijjára. Különben az Örsi név is sajátom, mennyi-
ben praedicatumom volna, de szerénységből soha nem éltem vele.

Vegye tőlem e körleve a tiórá Academia oly szívvel, mi-
nő készséggel én, korom, s gyengült erőm dacára e fárads-
ságnak magamat alávetem. Hy nemű munka csak collegialiter
dolgozathatik ki tökéletesen, sporadikus dolgozat egészen
helyes nem lehet, mert non omnia possumus omnes. Eppen
erre azon egyes kérem ki aláxattal a tekintetes urtól,
mivelint ha e munkám akár testületileg, akár egyes bírá-
sók által megvizsgáltkatik, a rá teendő észrevételeket velem
közölni méltosassák. - Többször igen becses jó indulásiba ma-
gamat ajánlva vagyok

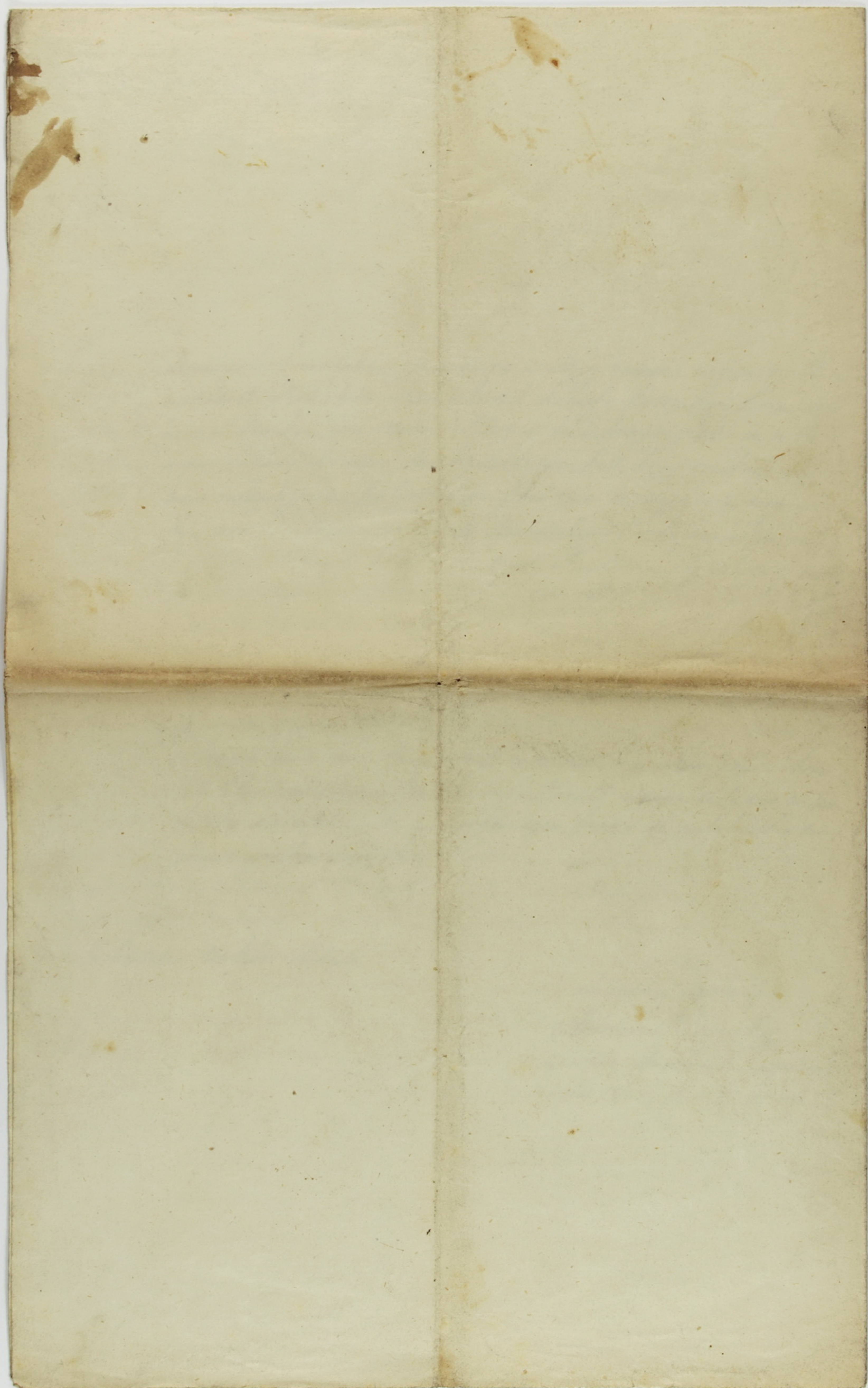
Tekintetes tiszkár Urnak

aláíratos szolgálja
Mórocsa Dániel
J. m. Her. Daskhyáni Enyugat-
maros megy. praefectusa.

Igénytelen kísérlete

1,

Beszprem vidéki helynevek értelmezésének a Magyar t. academia felkérte a következtében.

Beszprem neve értelmezésére azt kell előrebocsátanom, miszerint azt legrégibb honi történetírónk Béla király neveslen jegyzője Besprem-nek írta (i. cap. XLVIII.); - a beszpremi székes egyház okmányainak 1082-ben adott ajándékleveletében st. László király is Besprem-et ír (i. Károna Hist. Oris. II p. 418.); - a beszpremiölgyi apácaknak st. Istvánról adott görög ajándékleveletnek latin fordításában pedig Kálman király (i. Jud. Gyűjtem. 1834. I.), valamint több magán levélsomagokban találkozó régi irományok is többször Besprem-nek mint beszpremnak nevezik azt; azonfelül a beszpremi vidéki magyar köznép szájából, főképp az irástudatlanoktól ma is regyesen hallatszik a Besprem név beszpremmel, a b. és v. kútönten is egymást gyakran felcserélő módon be-tűk le-ven.

Beszprem eredeti s helyes neve tehát történetben, levél-tárolak, s az előnyelv tanúsága szerint Besprem le-ven: nyilván van, miszerint ez tőz szó, mely e kettőből van összetéve: bez = nélkül, és prem, prem = kerítés, szegély, mely prem szó, de már szűkebb jelentéssel, t. i. valamely ruha szegélyére szorítva, a magyar nyelv is bírja. Így hát jelens Besprem ke-reteslen, kerítés nélküli helyet. Besprem vára t. i. magas meredek sziklafokon le-ven építve, nem volt szükség azt kö-fallal körülbéni, mint síkon vagy vízeken közt épített más erősségekkel tenni célszerű volt; a természetből alko-tott baráts köté meg makacsabban dacolhatott az ellenel, mint bármely emberi kézmű, s ugyanazért e várnak csak ke-s kapui mellett volt rémi falazás, melynek marad-ványai ma is láthatók, többnyire pedig szegélytelen, ke-reteslen az az bez-prem volt az.

En a tőz nyelvet nem értem: de tőz nyelvészek által figyeltetve beletekintettem alkalmilag Derrnák jeles tőz szótárába, s abból mind Besprem itt előadott értel-méről, mind több beszpremi vidéki helynevek alább érinten-dő jelentéseiről meggyőződtem; mirexképest azt is állai-tam, hogy az elbeszgett prem-söli rege, s a vespertina colonia azonosítása, holott Rómától beszprem nem is nyugotra esik, - mindsimten a német weiss-brunn-től származta

has is

tás is mind megannyi alaptalan mese; sőt tudós Horváth Istvánunk is tevedt, midőn Dexprém nevét valamely I István király kora közüli Dexprém hercegtől származtatja (J. Tud. Gyűjt. 1821. III.), utóbb is állítván (J. Tud. Gyűjt. 1834. I.), mikép Dexprém lengyel keresztnev, s annyit jelent mint a szer Precislans, a német Henricus, s a magyar Imre, mikép képest Dexprémtől neve magyarul Imrevár volna: mert mel-
 lősen ostromok is ezen nevek képtelenek látni aronságát, elég ez egyes megjegyezrem, miszerint Dexprém vára st. István kora előtt régén állott már, következve nevének is sokkal az előtt kellett már lenni, s történetíróink szerint Dexprémnek hivatott már akkor is, midőn Swatopruk benne tartózkodott; sőt állott Dexprém már a rómaiak alatt is, némely vélemények szerint Phisopia név alatt, s praetori hely volt: nem hihető tehát, miképp csak st. István korában nyerte volna először mostani nevét, vagy római nevét akkor változtatta volna fel egy lengyel herceg nevével; hanem hihetőbb az Attila utódinak visszatámasztása után ide nyitult sxlárok adták rá a Dexprém nevet, Dexprém herceg pedig maga is ezen várról nyerhette nevét, s nem megfordítva.

Bár ezek szerint Dexprém eredeti neve Dexprém volna: nem vagyok régis oly véleményben, miszerint Dexprém kedvéért a Dexprém nevet kiküszöbölmi kelljen, miután ezt a földet kirás világszerte -, s az iródatom is elfogadta, a közigazgatás divatoltatja, s a jogszövegek is fenntartatásának igénylik. Az efféle eszméltedések csak múzeumi éberekre valók, s a helynevek értelmezésének így hiszem nem célja a meghibásítás helynevek helyreigazítása, hanem a kihaló magyar törzseinek felkérésére, felhámozására, és ekképp nyelvünknek bővítésére.

Dexprém határainak fordulati nevei a memyire előttem tudva, nagyobb részt közértelemű magyar szavakból állnak p. u. Sashegy, Kaszavölgy, Lenavölgy, mogorósi us, táboral-
 lás, mely a vársz osztramlott egyik török tábor helyének emlékeztetésére tártja fen stb.: hanem folyóvize Sétnek nevezetik, mi régi irományokban Sednek, vagyis a hovára e két nind ee. vel iratott, s mivel Dexprém közül számos faluknak a Balatonba szelő patakjai a lakosok által szinte Sédnek nevezetnek, úgy hogy szerintük a Séd nem tulajdon-
 hanem köznév, s e szót valóban egy régi irományában se-
 es - azaz Sétnek irva találok: azzal mellyen kérdésre tehet-
 ni vélem: nem a Sét az rejlik - e a Sét vagy Séd névben?
 mert a hegyek közül kömlő Séd vizek valóságos szét-
 azaz sebeseen folynak, úgy hogy a Sétvize szelő vize, azaz
 hegyi patakvizet jelenthetné, s e név a Dexprémi folyóra
 annál fogva

annál fogva illenék rá; mert ez a bákoni hegyekben fakadt
több források vizéből, beszpremtől mindegy két mérföldnyi
távolban alakultán, onnan siet a völgyek mélyébe alá,
s beszpremtől is csak siető patak volt, míg folyása a sok
malomgátok miatt meg nem lassult. A siet szó kútonban is
törvényszerűen nagyon sokszor alakos mutat, midőn két
hangzós tesz egymás mellé, s hihető, miszerint a sét szó é
hangja változott benne ie-re sűrűn, mint a bákoni északi
törében s azontúl győri és Vas megyék nagy részén lakó
magyar nép ajkain az édes iedesnek, ékes iekesnek stb.
hangzik.

Ha már a siet ige arany a sét szóval: így a setall
ige etymológiát is érkeztük; mert a ki setall, az majd siet
vagy legalább morog, majd áll, és így sét-áll, ad formam jár-
kel, jön-megy. Ezer képest siet helyett és mellett sét igével
is el lehetne, mint Vas megyében valóságosan mondják is: sét-
teni, sétettem stb.

Ennyit — beszpremtől, értékesen köre közeppontjáról,
s most kitérek vidékeire, — a mely helyreket éppen nem értenék,
vagy a mely magában már érthető volna, azt érintetlenül hagy-
van.

I. Napkeleti irányban megyéve beszpremi városának:

1. Kádártai helység, mely név rövidítés nélkül Kádártaváról-
na. Öregektől. őshagyományként hallottam, hogy e helység helyén
hajdan csak egy kádárja lakott a beszpremi káptalanak, ~~ah-~~
^{minst} ~~ah-~~ helység földes urának, mely kádár lakta elvitt az ott
folyó patak egy kis tavas képzett, tan azt, mely a falu köze-
pén ma is kisimben megrán. A Kádártai és vele megyés Sz.
K. Szabadi határookban ugyanis nagy töltés erdők léteztek haj-
dan, miknek maradványai ma is láthatók, s hogy ezen töltések
Sz. K. Szabadi részén hordófaik faragtattak, annál fogva biro-
nyos elöttem; mert egy bírói végrehajtásról tett jelentés 1318
évről tanúsítja, miszerint beszpremi megye alispánja Sol mester
kiküldetve mellett Juthosi Péter gróf (comes) azon megye
négy szolgabíráinak egyike, és Domonkos beszpremi várjobbágy
Lobody Beytech fiaól Churtán (tan Wörtán) Mihályról,
annak a falu népeivel megjárás és talált kitéve hordófa szántó-
földet némely gyümölcsfakkal, a falu körös földön ülteték-
kel, a Sz. István egyházabeli bírók részéről, és cum una do-
labri az az hordófa gyalatás gyakorlatával együtt elfoglaltak,
s a nyertes Juth grófnak átadták: ha pedig a töltés Sz. K. Szabadi
részén az una dolabri divatozott, és hihetővé teszi, hogy
a Kádártai részén is működött és lakott kádár, és így a Ka-
dártai iránti őshagyomány igaz lehet.

2., Ezen Juth gróf neve ragadhatott Somogy megyében a Sio partján fekvő Juth helységre; sőt

3. Tán a Jutasi parasta nevében is van része ezen Juth gróf családnevének, mivel mellékrév gyanánt Juthov -, későbbjére pedig Juthac könnyen származhattak belőle.

4. Rátóth falu Rathold német származású indigenától veszte nevét, kinek az birtoka és lakhelye volt. Ennek nemzetségeből származott azon Gyula, kinek utódi Gyulafjak lettek, s ezek Rátóshi címmel - praedicatummal - éltek. Így adtak gyakran a megszálto'k vagy birtoklók nevet a helynek, a hely pedig címmel az utódoknak; sok családoknál ismét a címnevet változtak családnevekké. A Gyulafj fiág kihaltán, számom kányági utódi közt kitűnik az Exterháry család hercegi ága, mely a Rátóthi prépostságnak ma is kegyura.

5. Hagymáskér falu nevében a kér szót elavult törzsönak tartom, melyből a kér s kérül igék származtak. Ezen helységnél t. i. a beszpremlől keletnek folyó Sédvix egy kanyarodással délnek Soly felé fordul, kér címén azaz megkerítve vagy megkerülve a hajlavan felől elnyúló dombláncos. Több kér nevű helyeink terén, érdekes volna tudni: nem e hegy, völgy vagy folyó kerénél fekszenek azok is?

6. Soly, a Kádárta alatt említett beszpreml megyei ahispántól Sol mestertől, vagy ennek öreiktől vehette nevét mely családból Jovan 1227 évben Lágrábi püspök volt, s Miska gróf neje Margis asszony is a Sol nemből - de genere Sol - származott.

7. Öskü (: Ujlatkij Lörincz hercegnek II d. Wárxló királygyal 1495 évben kelt kibékítő" levelében Ewskew-nek írva) öskö volna helyesen; mivel egész határa amujna kő- és porondrétegekkel van borítva, miképp csak ittott találhatók rajta mivelhető föld.

8. Öskü határában fekszik a Kikerítő, mely a gróf Lichy család jól rendezett levéltára régibb irományiban kék erü tónak írva találhatók, mely nevet az ösküi tósh természetesen kék erü tónak mond ki, mint ösküs Eskenek. Tulajdonképpen ez már nem is tó, hanem tófenék, mely csatornák által karsálhatóvá tették, s azon csatornák víze hogy valószággal kékesvörös, szemmel láthatni. Közel körülvé ezen tó soha sem volt; hanem a kifolyásán, vagy esén levő hid és töltés melléke mindegy 60-70 ölnyire volt a víz felől hullámok ellen faragott kővekkel megerősítve, s a töltés alá bolbok lettek építve, melyek hársatanyák, vagy hattyú rekeszek lehettek, minthogy a vidék népe beszéli miszerint e tó egykor I Mátyás király halatára volt. Tudós bláh János úr mindegy 40 évvel ezelőtt egyik darab itteni faragott kőrön, mely aóta már a falból kivettett s Patotára a kastélyba berakott ezen régysőg betűkkel rávésett

sávésett négy német szász olaszt: MAPX NATTEP
 ΣΤΕΙΝΜΑΧΕΡ ΓΕΣΣΕΛ azaz Markh Natter Stein-
 macher Gessel (Jud. Gyűjt. 1834. III.) mellyekes kétségkívül az
 ott működőse köfaragó legény, mint saját német nevét vesette oda:
 de az curiosum gyanára önként fel, mikérint e szavakban a többi
 római betűk közt a chi, ro és sigma görög betűk is előfordulnak,
 jelölül mikérint vagy a köfaragó mester görög ember volt s tán me-
 nekro, Dixant 1453 d. évi elötte után, (és így I Mátyásunk korában)
 kilől megtanulhatta német segéde is a görög betűk ismeretét, vagy
 általában akkor is már görög és római példányokas utánórván a
 köfaragás, így lett benne a görög és római betűk használatát any-
 nyira divatos, hogy még a német Gessel is római és görög betűkkel
 véste fel nevét. Kár, hogy az érválasz is utána nem véste! mert
 így nem pusztán népmondán építke azon állítás, mikéint e nagyoszerű
 s. csak ő hozza méltó illyenmű művet I Mátyásunk építtette, tán
 Fridrik elleni hadjárataiban hadi szerszén Budapest Steyerhon
 felé könnyebb szállítása, vagy tán az itteni lakosokat rendszerezése
 végett.

Kelési őseink bejöretelekor tehát a Kikerítő töltsé, hídja és
 rajta az út, annál kevésbé létezett még; mert kútonban Anpád
 beszérem ellen küldött vezérei Moxubu és Euse nem kerültek vol-
 na Pétra az az Pét felé, hol Béla király jegyzője szerszén tábor-
 ba szállottak s három napig időztek, mely Péti - most már - pusztán
 az ösküi és Palotai határoknak délről megyése, valamint közel
 fekszik ősi helységhez is, mely

9., Ősi helység épen ezen Euse azaz őse vezértől nyerkette
 nevét.

10., Akkor s még sokkal arután is Palota nem ott állott, hol
 ma ismerjük, hanem mostani helyétől északra a huzamosan emelkedő
 hegyek közt, hol romjai pusztán Palota név alatt ma is láthatók.
 Kútonban Palota nevében a latin palatium van magyarázva, mely
 főnevet a nagyoszerű épületeknek szoktak adni, s ezt gróf Lichy
 Miklós váratokú palotája, mely vagy I Mátyás vagy Vajta király
 Lőrinc bírósága alatt épültnek mondalik, meg is érdeklő.

11., Vannak kik Inota helység nevében az innovata latin szász
 gondolatok örvényorotnak, nem mondván meg mi újítalott meg, templom-e,
 falu-e? de képtelenség az, hogy bármi hely csak akkor nyerjen nevet,
 midőn valamely épülete felújittatik; his a régi épületekkel, mely-
 lyek szintén elpusztultak már, és felújítást tettek szükségesevé,
 nem volt volna neve Inotának? - En egy tanuvallatásról jelen-
 tést olvastam 1376-d. évről, mellyet Fayxi Lew Jakab fia Se-
 bestyen teljesített Inatha fiának Jánosnak fia István ellen
 bizonyos

tízonyos száz köztől bor erőszakos elfoglalása tárgyában, s
mellyet beszpremmegye akkori alispánja Fayxi István fia Mi-
hály mester a királynak felterjesztett. Vols tehát hajdan egy
Inatha család, s meglehet hogy bírta vagy lakta e helyet,
mely róla Inothának nevezeteshetett.

Nem vala céltom fejtegetésvimmal beszpremtől messzire tá-
voznom: de a t. Academia által kiküldött cél érdekében nem
mulasztatom el, még néhány távolabb helyről is beszpremtől
keleti irányban szólni; ugyanis

12. Iszka sk. Györgyös egykor Skent Györgyi Iszák bírta, s
egy 1388-l. évi latin okiratban exen Isacus után xárjelben
Isca áll, jelölül hogy az Iszák nevet Iszkának magyarosították
elődink. Iszka nevű szőlőhegy is exen Sk. György mellett
axon Iszkától nyerhette nevét, mivel tán az adta fel az szőlő-
tők alá.

13. Dimnyés puszta II Mátyás 1493-l. évi királyi he-
lyeszló" (= conveniens) levelében Dimnyésmed helységnek iratott.
Ex a med kedvéért emlitem meg, mely elarult szó smarade
ugyan Dimnyés nevéből, mióta ex puszta lett: de ugy látszik
Kecskemés vagy Kecskeméd nevében ma is fen van, és hihekö.
leg valamely helyzeti tulajdonváros jelens. — Kecskemésnél
mivel görögös latinvággal Stegopoliának iratik, város gon-
dolt exen szó faragója a med vagy més szóban: de hibázott.
mert ugy Dimnyés mellett is város kellett volna médnek jelente-
ni, holott kevés és aránytalanul kevés lehetett azok, miknek begye-
peredett gödrői és sárfalomtörményai a régi Dimnyésmed falu-
hegyén a belencei tö erének keleti szélén mutatkoznak, így hogy
bírtok állhatni, miszerint Dimnyésmed soha város nem volt, ha-
nem más jelentésének kellett a med vagy més szónak lenni,
s miszerint Dimnyésmed régi falu hegye mellett begyepesűk ho-
mok dombok lakozanak, s határainak egy része folyó homok-
ból áll; — mivel továbbá a szemes szó, mely tefés alakjában
szenny név lehetett, szennyhatmára jelens: az hízem miszerint
a med s més kőnek szavunk valaminek hatmára p. n. ho-
mok dombor, homok bukkas jelens, és így Dimnyésmed dimy-
nyés termo ^{homok} dombor helyes jelensett. Amde

14. Megakad érzelmesünk Kecskeméssel, miszerint kecskéből
més nem alakulhat: azonban meg kell itt jegyezni, miszerint
Kecskemés neve nem Kecse — hanem Köcskeméd vagy més
vonna helyesen. Hízem hogy régi írásokban, I. Mátyás ko-
sás meglehetősen nem is iratik első szótáján e-vel, a Fővá-
rosi magyar közép pedig maig is Köcskemésnek mondja
azt, mint magam is előzően hallam. Már hogy a Köcske szó
kiványig

József már előbb azon önkéntes "leveleken is, melyet I. Mátyás király e
helységet 1496-ban koronázta ki, s amelyben a dimnyésmedet az
arany forintot megvett, valamint azon másik oklevelében is, melyet
1492-ben Corvin János az a helységet a királyi széknek
ajándékozta, Dimnyésmednek iratott az.

17. Baracoka is a Váli völgyben, a Duna vagy legalább annak egy ága elhagyott medrében, a bara szláv szó kicsinyítői.

Q fogjuk hogy haj-
dan a Váli völgyet
örfelfüggett.

Külföldinek természetük, de én mégis igaznak hívem, miszerint a Váli völgyben valaha z. i. a történelem előtti ősidőkben a Duna vize folyt, hanem földrengések s vulkánok okozták azon változást, hogy más ponton a föld síme lejjebb süllyedve, elhagyta a Duna ezen előbbi ágyát, s az alacsonyabb földszínen találunk ma is csónak medret magának; régi ágyán keresztül pedig vulkánok tűzes mozdulatából a Vészes tömegéhez tartozó hegyek és dombok képződtek, melyek miatt a Vészes mogyoró oly hasonlító völgyes, mellyel ezen Váli völgy örfelfüggetben volt volna, ma már nem is tudunk mutatni, hacsak a Kecskedi völgyre rá nem Q

A földszínek ily alábbvályedésekorunkban sem hiányzik, a példák; mert Spanyolországban Valencia városától 5 mérföldnyi széles darab földmögés alkalmával néhány évvel e. sz. alább süllyedve, tenger alá jutott; sőt honunkban is olvastuk, miszerint Erdélyben nem régiben volt földrengés után Ottomány helység tornya nem tartotta meg többé a szomszéd hegyek némely pontjaitól, honnan az előtt látható volt, minthogy Ottomány körül a földszín valamivel alább süllyedt a földrengéssel, ha ugyan nem amitás, mint a kislap költője.

Hajdan a Tala folyó is a Drávába folyt be, mint ezt régi medre a Balaton déli partjától Simonyinál kezdve, Inke mellett s tovább szinte Dabolasáig ma is mutatja, mely kisváros vízágyba alább több apró vízer s a Rinya vize is beleömlik. Ezen a Tala régi medrén vagy mint alább nevezik, Rinya völgyén járva ott Riv - alponi Mare-tich mértékházi alexander Geist der Zeit című folyó irában 1822-ben hajóházi csatorna építtetve, mellyel a Balaton a Drávával kapcsolásban hozathatósák. — Milyképp hagyhatta el a Tala ezen régi medrét? másként ki nem magyarázható, hanemha hypothesis gyarant felvesszük, miszerint több Balaton-melleyéki hegyek mint megannyi kiegészített vulkánok földrengés által bedőltek, s akkor süllyedt alá azon földszín, mellyet azután a Tala vize alacsonyabbra találván régi medrével, ~~széles~~ s alakította a Balatont, Simonyin alóli medrét odahagyván.

Ezen földrengések világszerte tanja ama repedés, mely a Keresői magas partok egy pontján ma is látható a falutól északra. Fel-tűnik ennek szemléléséből, hogy a függőlegesen kiegészített föld egyik oldalától, egy ék alakú háromszögletes földdarab lecsúszott, s már esett is alább, de a megnyitott föld hamar ismét visszahé-lyezve, körbeszorította azt, s szorítja ma is mindegy em-
lékéül a borzasztó catastropha az utókor évről évi számára, a honnan a függőlegesen meredek part a körbeszorult ék alakú föld-
tömeg

tömegben néhány lábnyival alább mutatja ugyanazon kőtönfélé sűrű s tulajdonosági rétegeket, melyek a repedés két mellyében anynyival feljebb látszanak, - mutatja azonkívül, hogy a kőbeaszott földdarab nem engedse a kőfelé nyíló föld feléi nyíráson át összeköttetni, hanem a töltés repedés felületét befelé mindaddig meglátózik, míg a part tövébeni földomladvány azt el nem fedli.

Ugyan földrengés által omolhatott le Balatonunk déli szélén a Dög-tári hegy is egy-fennmaradt töredéke s kövei után itélve - gömbölyű kúggett vulkán, melynek legnagyobb része saját üregébe visszaesve, tömege a rátozók hullámok által szétbontva s beismagolva teljében elenyészett, holott még állott exen hegy, déli alja fennmaradt körének nagyságviszonyából kiderülve, oly nagy volt, mikor még északi alja oda is kiterjedve lehetett, hol most a Balaton közepé látszik.

De bocsánatos kérek e kitérésért, s ne folytatom a helyregek iránti kéréseimet:

II., Beszpremtől délkeletre fekszik:

18., St. Király Szabad népes nemes helység régi irományokban Lobody azaz Szabad vagy mentes hely, melyről birtokosai állítják, hogy azaz St. István király ajándékozta udvari szolgáinak. Ennek határában egy törvényt királyszékerek, egy dombos Péterhalmának, egy kutas királykútnak neveznek, s állítják hogy e királyi törvénysek (indicia regalia) tartattak hajdan e helyeken. Határbeli fordulatok többnyire körékelni szoktak neveznek, kivevén ezek mája, Kardoson mája és gyűr fordulatokat, melyekről alább szólunk.

19., Beres Berény hajdan Saar azaz Sárberény (a hely. hívallók egyik harangján ma is Sárberény) nevén a Sár régi törvénstől fekszik, melyből Sárra ugy Sármarott, mint ig-től igaz, üdv-től üdvöz, és így jelent égerényes, sültkeny helyet, mely fát s más növénye nem -, vagy kereset nevel, és azaz kopasz mint exen Beres Berény dombjai vagy mint a Sárhegy Polgárd mellett Jeker-negyében. Beresre annál fogva változtatott exen hely nevelésre, mert mántó földem a termő réteg beres, azaz vas- és vasdatérszekkel vegyes agyag. Berény jelentése nem értem.

20., A hajdani kir. tábla előtt folytatott Tamasza család a kir. János ellen joggyökerezés címe alatt egy per, melyben E. betű alatt láttam egy régi okmányt, mely szerint 1339-d. évben Saar berin határában tagostály hozatott létre egy rész nyján. Itt Beszpremtől egyi apácák kapták a falutól keletre fekvő részt, - a falutól nyugotra

gotra fekvő procurium cum silva lett a beuipromi káptalané, - ősi Pálnak és Jakabnak illetővége pedig a káptalan tagjától nyugotra az ősi határ mellett adalott ki, s utóbb az ősi határba beolvadt, egy részen szőlők lettek ültetve, melyek birtokosai a hus és szexes uralkodásáért ma is kérésűk szexes gyakorolják. A káptalan procuriumának magyar neve Atmád lett, vagy is az alma ^{kor} horrá adalott helyes jelentő megbeurultestlen d. betűnk, s annál fogva az ottani szőlők, rétek, csárdák, s általában az egész tag Atmáchi parcella nevet nyert, az erdő pedig ma is kis Beuipromi hívasik.

21. Liter helység nevében hihetőleg Eleysher görög szent neve van megsonkítva, kinek törtételeire ott tán egyház állott fenn; mere-hogy Pannoniában a keleti egyház tett előbb hódításokat; szexis Gyritu és Methodius, szexis a Bisanzban megkeresztelkedett magyarok által, kétség sem szexed, s innen lehet megfejteni azon körülmény miszerint honunkban több helyek görög szentekről, s a keleti egyházban divaszo' keresztnevekről lettek elnevezve, p. u. Davitinról vagy Vámbótól Vámbó, Cleus-vagy görögösen Klitusról Kiliti (Janum Sz. Kliti), Igumán görög kárda főnökről Igmán, Constantinról Kuskyán, Pantaleonról Patalom Somogy megyében és Pentele Leherben, és így Eleysher-ről Liter stb.

22. Mintán pedig később a nyugati egyház súlyosra vivott ki magának a keleti felett honunkban, amannak canonizált szexjei közül is azok, kik újól épült vagy felújított egyházak védőszexjei lettek, gyakran a helységnek is nevet adtak, néha a szent nevétől nélkül is. Így nyerték nevüket Sz. Isván, Sz. Endre, Sz. Gál, Windszent, Sz. György (Gerold), Sz. Kereszt, Sz. Károly, Sz. György Sz. Kereszt (Crescentia), Borgáta (Brigitta), Márkó, Margita, mely szent nevek után néha a helyes jelentő d. keletett p. u. e. névben Kis Ársond, másutt falva vagy vöndörre fa toldalott, p. u. Szentmihály falva, Szentantalfa, Pálfa, Jakabfa, Micafa, Dobogfa, Ársonyfa (e kéthő bejében Dobog Ársonyfa), - másutt ur ragasztalott hor rájuk, p. u. Szentpéterur (Katalában), Keresztur (több megyékben) azaz Sz. Péter és a szent keresztet való helyek. Mivel azonban a keresztény egyházak keresztnevekről is szentek neveivel szoktak éhizni nem lehet egész bizonyossággal meghatározni, valjon egyházi védőszentek-e, vagy tán egykori birtokosok, s ott lakók keresztnevei legyenek az így alakult helynevek: Gergeyi, Mihályi, János, Tamási, Imonyi, Marxali (possessio Marcelli), melyek közöttben melléknevek gyakran tekintendők, mintha mindennél mellettük állna a főnév: helység vagy falu, misz latinul villa-nak irak. Ekkor Apáti, Darási, Püspöki, Mesteri neveket egyenesen az a főnév is értendő ház: birtok, misz a latin possessio jelent. Az így szent- vagy keresztnevek

restne
helyne
Endre
fal, k
lyns-
főszál
veken
ajben
melle, p
fősz
den hor
man, G
le, D
molan
Sz. Lio
több he
tellek
lep, P
minden
alakja
kalmat
23.
na iss
attól
földes
kárda
tök ma
nak m
Isván
zi tel
döxeve
hallotta
I Isv
nem a
allit
24.
rör je
apáca
25.
helyen
Köbör
26

restnevekkhez gyakran a helyet jelölő d. toldatott, hogy belőlük helynév legyen, s így származtak Adámd, Júránd, Péterd, Románd, Endred, Farkasd, Dénésd, Imred, Imred, - gyakran pedig hára, stál, las, kida és földe stb. keletkezett a név mellé, mint a Lároshára, Matyus - s. Matthaens - J hára, Dávidhára, Mihályhára, Jakobháras, Tüfösráthas, Andráshida, Móricshida, Egen - s. Eugen; földe stb. helynevekben, vagy pedig hegyes völgyes helyeken, főképp a Fata megyei göceiben a lakóhelyül vilávozott apróbb megyung keletkezett a keresztnév mellé, p. n. Sarabásmegy, Kustjárnagy, Tubolszeg (s. Tibullusöl); Pálfi ség. - De arra is elég példa van, miszerint a keresztnév minifiseg ség. - De arra is elég példa van, miszerint a keresztnév minden hozzáadás nélkül helynévvé vált, mint ezt a Vid, Mór, Flerman, Egyed, Jenő, Csina, Nagy Károly, Gyula, Gébáré, Mosonvöl, Dorosz, De, Dogyosvöl, Marosvöl (s. azaz Homolans, Dorolans, Dogyolans, Stad, molans idegen keresztnévek magyar alakjaiban, hova még St. László, St. Lőrinc, Váronvöl s. Vörösvöl is hasonlatosaknál fogva tartoznak); és több helynevekben találunk; sőt a keresztnéveket néha megváltoztatva is tették helynevekké, mint Jakó, Füle, Pereg és Luka azaz Jakob, Tüfö, Peregrin és Lukács neveiben találunk. - Emiatt legyen elég egyszer mindenkorra elvadásnom a stens- és keresztnévektől vett helynevek alakjainak kimutatására, mine a Litér melletti St. István adott alkalmat, s most már tovább megegyez.

23., Vitonya nevében állíjják, hogy villa nova St. Stephani volna összevonva, mely újfalun St. Istváni helység főszomszédságában, attól csak mintegy 400-500 ötnyire fekszik, s azaz az egy földesúr és telkéssz alá tartozott hajdan. E faluban régi görög kárdának és színházak nyomai találhatók, s egy részben láthatók ma is a ref. telkessz lakban; hanem kikerülve a görög kultúrák megsemmisülte, a népek római hitre térte, s a helységnek St. Istváni anyaszentegyházhoz tett kapcsolata után reverte a St. Istváni telkessz, s vele az egyházi kormány ezen falus előbbi neve mellett St. István egyháza újfalujának, villa nova-jának; - de főképp St. István egyháza újfalujának, villa nova-jának; - de hallottam azt is, hogy bizonyosra sehol se találham, mintha e falus István király építtette vagy bírá volt, mely mondatára aligha nem a görög kárdának itteni léte adott alkalmat, ~~mintha e falus~~ ~~állítva nem ekkor építtetett.~~

24., Kereke azaz Kereke a stár nyelv egy dialektusán fejedelen. rőz jelens, s tan amalfogva ragadt e helyre, mert a beszéprémvölgyi apácáké volt, s e szexes fejedelemapxoma parancsolt benne.

25., Küngös nevét magok lakói akként értelmezik, hogy falujok helyen egykor heprom. St. János képe állott papi karúgében, köztől faragra, azaz Köüngösen.

26., Palatonfő Kájár nevében a Kojár vagy Konyár stár stó

más tudom, mely dombétes vagyis két völgy közt fekvő domborn
 dúlóföldet jelene. Egy Gál nevű fordulat nevében ezen helység e-
 gyik régi birtokosának Örsi Dersholdnak Gallus azaz Gál nevű
 fia's gondolatán Gálsonak magyarosítva lenni, minek Stent Gál Kér
 és Gál Somogy megyei helységei nevében is Gálsonak von fordítva
 Gallus, és miként Diános is nevezik Vid-nek hanem Vidosnak is
 magyarosíták apáink. Tíhezőleg Örsi Gálsonak azon fordulatban,
 mely ma is átföldeléstől áll, hajlatán akta, tanyája, vagy általában vala-
 mi birtoka volt. Azon Dersholdtól egy kút ma is tódi kútnak, an-
 nak élő utódai pedig minek filii Dersholdi de Örs ma is Thory máskép-
 pen Örsi családnevet viselnek. Többször megjegyzendőnek tartom, hogy
 a mely fordulatok ezen határon magyar nevek, azoknak neveik,
 két övzetett szótól állnak, n. m. Levélly, Komlóken, Kopaszkeső, Kol-
duskelek, várus (azaz beszprem utja), és hogy a felső, alsó, középső
 melléknevek só, ső végzetűek ezen övzetett nevekből: felkút, al-
kút, felvölgy, közép-sok-kút elhagyatván, mi nyelvünk szép tak-
 rosságát mutatja.

Alsó Örsi határon, melyek közelebből is vannak, több tanulságos
 fordulatnevek vannak, n. m.:

a. Somló egy erdős kerek hegy a falu felett, bizonyosan kő-
 zett vulkán, melyen számos van korunkban, s kőzetek sok revesse-
 sik Somlónak, úgy hiszem nem annyira som termésvől, mert som más
 erdőkön is terem, ezen Somlóban pedig jelenleg fája simaen, minek inkább
 a som csontkás alakjáról. E hegyen felváltva élők és gyökér is
 terem, de azóta kivesszett.

b. Somlómög azaz Somlón túli része a határnak. Ezen ford-
 latnévben a mögő, mögő, mögöl névragok törve főnév gyarmatát él,
 s minden névragos felvált p. n. Somlómögnek köves utja van, Somló-
 mögő elvágta a jég, stb.

c. Sektorok másik erdős hegynek egy hajlása, melyen fa nem
 nő, s a fű nyáron elszűl, és így = sekertű hegyhajlás.

d. Köcsi tö az erdőben hegyekről és dombokról kerített csekély
 lapály, kőszögkivül vulkán bedűlt torka, melyben a hóle és esővíz
 tavacskás képez, de mely száraz időjárással rendszeren kiaprad. Fene-
 ke s melléke apró kő- és láva morzsálatékból, azaz kőecsből, a la-
 kosság kiejtése szerint kőecsből áll, s a körül fekvő hegyek is,
 n. m. a nagy knörr, kis knörr, sőkész s csoroldal mind megannyi
 vulkán lerakványok, melyeken a csesz csapata csak a szelők ál-
 tal ide hordott porból szaporodott csekély földben él a kőek hé-
 ragai közt. A köcs név tehát annyi mint kőecs, melynek v betűje
 nyugozik a honon ő-ben, vagyis a kő szőke a kőnyitő és járati
 kőre, mely alakban már nem élnek e szőke, s másod kőnyitő is
 csak a Köcske, Köcsk, Köcske és Köcsked helynevekben vannak fen,
 mine

mint főbb a 14-d. pont alatt látnak.

e., Skokser helyesebben tán Skokser volna, egy cseres erdő-
rész, melynek déli szélén fa nem tenyészik, s a fű elavul: tehát ez
is = szeptimni cser.

f., E két fordulati névket: Halaco, mely hegy és dombok al-
ján elkerült lapály, - és Lok a szőlőhegy alsó, de azért mégis döngő-
tes rész fekvési sajátágaikból sem tudom értelmezni; hanem

g., Gölyemál illetőleg: a körtvélyek egy hívány köves békü fa-
ját nevezik itt gölye körtvélynek, s az erdőben azon táj, hol ilyen kör-
fák állottak hajdan, a hegyoldal magasabb részén, mondják Gölyemál-
nak. Ugyazintén

h., Felső-, alsó mál a szőlőhegy két fordulatán fekszik, és pe-
dig felső mál a hegyoldal felső részén, mint gölyemál is az erdőben;
alsó mál pedig amaron alól a hegy derekán. A mál elavult szó, s
az egy rókamál kivétel, ahig bír ismert jelentéssel: de élünk ilyen
belőle származott igével elmállik, p. n. a gyenge szövet könnyen el-
mállik. - Mivel hegyek magas oldalain a növényzet rendszeren ritá-
nyabb: tán annyira lenne hát mál, mint silányabb részre valaminek,
mi a rókamálból is áll. Ugy hiszem a Fegyassjai mézes mál ha
édesebb bort ad is: de a termés mennyisége rajta, minél magasab-
ban fekszik, annál inkább elmállik, azaz silányul. Vas megyében a
keményes hegytől egy ágán fekvő Kemesmál nevű kis helység két
házból áll $3\frac{1}{2}$ urbéri hellyel, tehát ezen helység is csak mál, azaz
silány, csekély.

i., Tör a Datalonnak egy helyen kisarkalt mély széle. Ela-
vult szó ez, melyből torol, torlik ige származott, mintha a só szélenek
ezen kihajtásánál a víz, vagy a szélektől hajtott jég a száraz föl-
det hátrább torlotta, vagy kijebb turta volna. A tör és tur elavult
szavak alighanem azonosok, de az itt felszólalt tör helyesédek ha-
sonlós-e több Tur nevű helyeink fekvése? nem tudom.

k., Kermence a Datalon szélén keskenyen elnyúló kasszák
neve. - Egy városi alexandrosól, ki a török nyelvet értette, azt hal-
lám egykor, miokorint Körmend török szó volna, s merőszélei je-
lentene, mi a Vas megyei Körmendre annyiban illelnek rá; minthogy
a város a Rába árterés völgye mellett kisvá emelkedettebb
merő szélén fekszik. Nem tudom a Somogy megyei Körmend pusz-
ta, Kádárkúti közelében ilyen fekvésű-e? Nem Körmend vagy Ker-
mend kicsinyítője-e tehát Kermence? török nyelvész mondhatná meg.

l., Merve, a rétek egy vízenyős fordulata. Merve Vas megyei
helység határa is elég vízenyős a Marcal mellett. A merve
vagy szabályoszerűbben merve szóban, melyet egy Dorod megyei
helység is név gyanánt visel, kicsinyítője hiszem az elavult török
szónak: mér, melyből meris s merül igeik származtak. Egyébiránt
ezen mér szó nem lehet még egészen ki; mert éppen itt Alsó Örsön

s vidékén

s vidéken mely sző helyett él vele a nép, midőn mondja, hogy mén jár ekéje, mén a kúja, mének a Dalaton nádasai közötti kenderak, azaz a Dalaton fenekéből felbuzgó források sző.

32., Szatag a Mátyás-földek egy égerényes fordulata a Sombó és Dalaton köze, hol a Mátyás-óra orra a réteges kőpados = kőesűh láva-folyadékhoz kapcsolja, görinceli s Mátyás közeben a peresztéges (kőesűh köze) földréteg, jobbadán lávamoraxalék suhogva omlasszatik sző, a honnan a szatag reves hangutánzó - orosz. ТОТЕПОИМЕРОВ - szónak tartom, valaminek a szatag sző is, min. hogy a pnoxták szatagjain a szőlek szivításán kívül más hang nélkül hallatódik.

Nem vagyok képes kitalálni minő szarmatásnak ezen itt divatos szavak: csibék, hálo huzásra huzható hám, min a határa nyakába ves, és egy horra közeen bor alakú fa segítségével a hám réges a hálo közeleire kapcsolván, annál fogva huzta azt a viaból kifele; továbbá gyalászka egy nyelre alkalmazott kasszadarab, melyet nádas araszak, és kater azon terakmány, min a hullámok a víz jár. sző terének közzeleire kihánytak, s mely nád- és fátörésekből, dígeszekből, hínárból s lékateknőkből szőkött állani?

33., Lovas - régi okiratokban majd Loros, majd Loas - kis helység hogy lovaktól vette nevét, annál fogva bírságvá, mert hítelek adtak mutatják, minxerint egyik bírságvá, ki a szomszéd Felső Örsön lakon, in 1350-ben méreket tartott. A Loas nevben, min a köz. nép ma is így mond ki, nyugozik a v-ben nyelvrünk keleti ter. méreteihez képest, s in a koráco és koráco is kráco és koráco a nép ajkán. Flatarában az erdő's hegyek nagyobbika alyahegynek, a Mátyás-földek köze egy murra rétegi miveletlen domb fenyőhegynek nevezetik.

34., Patorka történet kiegészítésre Patorka Pál jeler vagy kijelet bírságvá jelenti.

35., Csopak vagy Czopak, lő sző, mely annyira, annyira helyes jelens, s valósággal kés hegy közli vízszaggatott helyre és nem is magasztalhatni. Egy fordulata a házfollyái kersek végében keremőnek mondatik.

36., Csopak határából elkülönző Nositori pnoxta na orto - na lő sző rejti magában, azaz a hegyet, hegyet sző felé fekszik.

37., Tráco helység nevében, hogy valamely etarab szőnek kell fektetni, annál fogva gondoltam, mert van Lata megyében a Pogányra-felkúnni, annál fogva gondoltam, mert van Lata megyében a Pogányra-felkúnni Eger falu mellett egy Eger-Tráco nevű helység, melynek nevében úgy látszik Tráco főnévhez a harmadik személyű bírsákos rag van hozzáadva, mintha mondanák: Eger Trácova. - Egjeb. inán Tráco is min Tráco magas meredek hegy tövében fekszik, s hallottam oly véleményre, mintha nevé a héber טראק azaz Tráco = alányomta

alanyomta igéből származott volna, mivel hegy alá az az hegy tövé-
be van odanyomva, odanyomva: de én ezt csak úgy vétem elhihetőség-
re az arácz szó más helyi nyelvekben is megvannak így értelemmel, kö-
vetkezve őseink azt magukkal hozhatták volna: de a zsidó nemzettel
tudományra soha sem voltak ők oly érintkezésben, hogy nyelvek bővítésé-
re attól lehet szóhaszonnal tanúskodni és átvételre volna.

38. Balaton - Füred kétszerezven illeti meg a Füred név, a meny-
nyiben Balaton fürdőjén kívül értes fürdője (: balneuma.) is van. E-
gyébiránt rákerülve a sor, itt van helye, hogy a Balatonról is szóljak.

39. A Balaton neve Sársó vagy Sártava volna nyelvről; de ke-
szen beközlökös apráinknak a divatban talált Plato neves, mely
sársó jelent, megtagyni rajta annak a künöbséggel, hogy a Pl beszék
közé s cheva gyanús a hangos tettek, végről pedig a hang beszárva-
ul n beszék ragasztottak hozzá. Somogy megyében is van egy só, mely-
nek neve Plato, de ez s cheván e hangos vett fel s így lett Delato,
már magyar szónak véve, sokan így is mondának ki: Delato, egy-
térképen pedig Balato - naktó írva láttam azt. Sár nevű patak fo-
lyik be a Balatonba ennek dél-nyugati végénél, mely Sárszeg hely-
ség határán fakad Nagykanizsa és Kiskomárom közt. Sármely-
hegyek hívatik egy helység a Balaton északi részén Kassachy és
Lata Hidvégh közt. Sár vizének nevét keltett hajdan a Balaton ki-
folyása Foktól a Dunáig; sőt még Leopold király is egy ajándék-
levelében, melyet Kuskyán helység határában (: Adandak aschenden.)
épült hídra vám kivételéért adta, a folyó, melyre a híd épült, se-
hát a Balaton erés Sár folyónak nevezte, mely és azonban jelenleg
Só vizének nevezetik. Emmyiféleképp azonban a Balaton neve a
sársó jelentő Plato szó szóval.

40. A Só szó főnév, mely szögő helyett használtatik honunk
több vidékein, nevezetesen Somogy megye Nagykanizsa felé terjedő
részen még a motár-sársóval szabályok keiben is; künöben pe-
dig hangutánzóval látszik, minthogy a víz Só - siviló hanggal
esik át rajta. Midőn t. i. a tönk lal - a - dunár duláival je-
nyegette, megváratott a Balaton vizé szóval foknál, mely azóta
Só Fok lett, hogy a magasra emelt víz a Tihanyi földnyel-
ves elbontsa, a Latarán erőseget körül fogja, s a két part ta-
pályait prostrálja téven, a körbe eső faluknak némi biztonság
adja, s ez időtől fogva a Só keresztes esett víz Só vizének
lett elnevezve a régi Sárvíz helyett, mely elebbi név, csak alább
Pálfa Fok a Dunáig maradt meg rajta: de mivel ezen Sársó vi-
zébe vagy rövidebben Sárvízbe is. Fehérvár felől is egy jelentékeny
hajdan borító - most a nádorvaterával szabályzott ér szakad
bele, a Sárvíz név erre is kiterjedt szintén is. Fehérvár és Óri
mely helyeken felül az ősi ág Sédnek, a Fehérvár - Duxa is. Györ-
gyi pedig Saja vizének mondatik, mindemik a Bakonyi hegyek szüntötte.

A Balaton

A Dalaton itt említett megráadását tanúsítja a Sio Foki határolás
ma is látható, s csónakalátjáról úgy nevezték Dexse gálya, egy
síkes magas övzshordott földből kivájt öttevény,*) mely úgy
látszik a végett kivájtattott, hogy a Dalaton megráadás s felemelke-
dett víze a Sio alacsony marján utat ne találjon magának, s az el-
ráadás céljár meg ne hínóssa. A török kihajlatván felnyitattott s
utóbb végképp elenyészett a Sio; de nevé a folyó ma is víveli, s a Da-
laton vízlükre alább szállván, a hullámoktól simára nyak virággy nem
kiv rére megmenekedett a víztől, s örök időkre hirdetni fogná a
figyelmetlen szemlélőnek, mikorint egykoron töfeneke volt, ha azon szer-
teken sok esőzés következett, miként a mostani nemzedék ex i-
den (: 1853) lát esőzést, elébbi apadásait, legutóbb egy időre vízre
nem foglaltat a nagy dögvir.

41. Tihán (: család leveleim köze másolatban találkozik több ok-
iratokban 1118 - 1378 évekről Tycho, majd Tykon és Tykon :)
Sio szö, mely csendes helyet jelent, s e név Tiharra valóssággal rá
is illik, mióta túzes okátni megszűnt; mert sem határvitongásai a
Dalatossal nem lehettek, sem ellenségség, főleg még erősség volt nem
felkeltek, s azén remek is örömei társíthoztak rajta, kiknek az
erdős hegy meredek sziklaiba berévelt lakjok, az úgy nevezett bány-
lakás ma is látható, melynek nevezete onnan származik a vidékbeli-
ek elbeszélése szerint, hogy egykor valamely udvőzű fő ember ott rejtőz-
vén el, csak egy bány járattott ki élelemre a vidékre, melynek népe
azt hitte, mikorint ott csak maga lakik azon bány.

Judós Horváth István úr azt állította (: Ind. Gyűjt. 1834. I :)
mikepp ezen remekelakásban orosz sziklamonostor nyoma állna fen,
mely oklevelekben ururken azaz orosz kö név alatt említették, és
hogy Déla király nevezlen jegyzője szerint (: Cap. XV :) I András
királyunk orosz származású neje Anasztasia Jaroslar nagy orosz
herceg banya örömei lakon a tiháni felszígesben: de ezen ré-
gibb időre vonatkozó állítás nem hárja ki az utóbbi remek- és
bánylakás iránti őshagyomány híresőségét.

42. Árxófo és Dalaton - Füred határában több égerényes dom-
bok nevezetnek nagy Árxó és kis Árxó fordulati névvel, mivel a rö-
vény elavult rajtuk. Árxófo tehát kíváncsag égerényes nagy azon
dombok nagybókár jelenkei.

43. Örvényes

*) Azon római út, mely Savariához a Vas megyei Kombarhelyhez vezet-
ett hajdan, s a Nádasi és Kátai Vas. helységei határában begyepesed-
ve ma is meg van, régi határlevelekben Öttevénynek nevezve találhatók,
mi az Öttevény szövel egy értelem. Ezen római út nem volt - mint a
maiak - két árok közé véve, hanem a porond az egyenes földönre
önöztetett le olyan alakban, mint az árvíz elleni védőárok szoktak
csónakolni: ezen nevezem Dexse gálya Öttevénynek.

43. Örvényes helység a Dalaton azon örvényeitől vette nevét, mikor a Zala felől a Sióhoz nyomakodó víz, megint körvén a tiháni felszírigbe, a tóhoz és faluhoz tartozó sarkán csúszál.

44. Udvari - törösen u-dvori a veszprémi püspökség udvarnokainak volt lakóhelye. Ezek látták el hallat a püspöki konyhája, mint régi szerszámok és a sok régi halasztó tarackok (proci-um clausuras) maradványai a Dalaton szelén fekvő réteken, tamusitnak.

45. Pécel egy felkőr alatti magas hegy alatti vízes lapályon fekvő helység, helyesebben Pécshegy volna, s mivel Pécs városa is hegyek alatt áll; azonkívül a kocspoc, pocok, pocokya és pocsa hangutánzó s vízes séges jelentő szavaink, s pecsér is, mely laposra nyomódik, hasonlítanak némileg a pecs elavult szóhoz: az sejtetem miszerint pecs jelentése nedves lapály, vagy vízes hegyalja lehetett.

46. Lánka földet kiegészítve Laneka elhagyott helyet jelent, mely falu nem is régén népesített be németekkel, kik maig is viselt német családneveik dacára bizonyos magyarokká váltak.

47. Őz hely van tudomra Zala megyében, melyek nevében Kál szó jön elő, u. m. Kénsbékája, Mindenszentekéja, Köveskál, Dioskál helységek és Főlkéskálja nevű puszta. A két előző névre az a vélemény van elterjedve, mintha azokban Kéns Denedek Kálja, s Minden Szentek álja volna összevonva; ők egy nádori ajándékbeveles én is láttam Mária Theresia korából, melyben St. Pékálja St. Denedekáljának iradott. Ámokban ily ahij egy számadás adás dacára is hibásnak tartom az elterjedt vélemény, mely amarr adaloz is szülhetne, mert habár a St. Denedek, St. Dénk, vagy St. Dék-, és Minden Szentek nevében is k az utolsó betű, melyhez folyó beszédben a köveskerő szó első betűje, mint magábanhangzó könnyen hasonlagaadhat: de az itt a sok kérdésni való: hárt az álja szó első tagja honnan veszi a hosszító vonást, hogy álja és kálja válják betűk? hárt Főlkés Köves és Dios mellett mit jelent a kál? s ha ily is als jelentene, honnan toppa az al szó a k betűs maga elé? honnan a hosszító vonást? vagy nincs álja volna Köves és Dios? vagy a Kövesnek és Diosnak, nem téven mellette főnevet, miképp lehetne akár álja akár más bármir tulajdonítani? s végre miuoda Főlkés volt volna az, melynek egy hajdani falu álja lett volna? — Ezen kérdésekre kielégítőleg felelni nem lehet. Én tehát keres fogok tudós Oláh János urat, ki: Fud. Gyűjz. 1834. III.) mivel ezen Kál helyek némely régi levelekben fanummal neveztetnek, hajlandó himni, miszerint a Kál szóban a fanummal rokon érzelma capella vagy kápolna van röviden magyarítva, s ekkép mind az St. Kál könnyen érthető lesz; mert St. Dék-Kálján ma is St. Denedek, Mindenszentekálján Mindenszentek az ottani egyházak beírása

19.
jei, vagyis a Kál ott Sz. Déke, itt Mindenkeretke, továbbá Tókei
névű régi falunak is volt Kálja vagy Kápolnája, melynek romjai még
állanak; Kőves- és Dicskátán pedig a föld és fekvés nimőséges
jelentő melléknévek állnak a Kál mellett, s. i. az egyik Kál Kőves
földön, a másik egy gyümölcsös völgyben fekszik a Pogánvári és Un-
gi hegyek alatt. Kál tehát = Kápolna.

IV., Beszprémről dél nyugotra:

48., Fájsz - régi név mód szerint Fayz - fácskó helye lehetett a vi-
lőknek; mert most is bőven van erdeje, s míg Por Fayz felett volt, addig
a mostani váb gyarmas faluhelye, s mezeje is erdői nevelé.

49., Vámos neve érthető szó volna: de mi vámból származott itt? történel-
mileg meghatározni nehéz. A beszprémvölgyi apácák többkor idézett aján-
léklevelé említvén Vámos helységet, ezt teszi hozzá: ubi habitans fabri.
et alii operatores regis: de az ily kézműveseknek is mi köze a vámosság-
hoz? — hanem

50., Dylge helység (ma már egy fordulat a törvényszéki határban
Böge név alatt) hogy hajdan vámoshely volt, abból bizonyos; mert
1322-d. évben Mykow mester beszprémi alispán (comes curialis) ügy-
sínta Daachi (Dácsi) Abram és Sári Domonkos fia Imre (judices
per nobiles deputati, azaz tan törvénysekre választott tagok) bizo-
nyosját kiadva bizonyáglevelökben, miszerint Leuentshe mester fia kőr-
tész egyes magok közül s. i. Imre mestert kiküldvén, azok (így, mert
papi kiküldött is szokott az ily eljárásoknál jelenteni, de az itt meg
nem revertezik) jelentették, hogy szorgalmas nyomozással kitudták, mi-
szerint Lörincz vajda fia Miklós mester, perfolyta alatt, beszprémi (ol-
vadt verőstől) Leuentshe mester fiának Tamás mesternek két túrel-
ta borát -, nem különben Dihigében a vámbóli részét hatalmával elfog-
latta. Tan a beszprém - nagyvársoni hereskedő után származott akkor vámból,
s ezen vámoshely lakhattak előbb Vámoson, utóbb Dihigén azaz Dyl-
gén, mint azon utóbb közelebb helyen. Egyébként a Dylge azaz Dül-
ge, melyből Dölge s Böge lett, nem látszik magyar szónak, hanem
tan ez is tör. szó, mint Törvénson több fordulatnevei n. m. Dobra
egy jó erdő, isztári azaz öreg vagy régi kút, sőt sőt tan maga a
Várson név is.

51., Csepel egy fordulatát teszi a nagyvársoni határnak. Ez haj-
dan Csepel helységhez tartozott, melynek puszta helye s földének na-
gyobb része ~~ma~~ a Sz. Gáli határban fekszik; hanem 1228-d. év-
ben a beszprémi püspök II. András király megbízásából megjárván a
királyi (azaz Dákoni) erdők és Leuentshe mester nagyvársoni birtó-
ka határait a nevezett fordulatot nagyvársonhoz kapcsolta, vagyis
Leuentshe mesternek íélke oda, kitől Lörincz nevű helység a Da-
kon nyugoti szélben név szerint nyertette.

A Csepel név Csepely volna helyesen, s a csep elavult szó -, egyho-
mókos földű falunak is neve a Győri puszta körében, a cipszopp,
csepp,

cepp, cepru, cepete szavaink értelmezés képest valami cekehely, p. n. cekehely kiterjedésű, vagy kevés hársan, vagy a mi ide leginkább illőnek látszik, cekehely erdejű földkere jelenshetett; mert Cepel murva-réteges földre nagy fákat nem -, csak cepetek rehet.

52., Mentvel mentes helyből lett rövidítve; men köntse jobbágy fahelyén, ennek mint tisztán nemes helységnek a menteség kitűnő jellege - criteriuma - volt.

53., Lányfalu Nagyvárszony mellett bányi negyed (quarta metallaria) fejebe szállott a Nagyvárszontól Váruak lánycsági utódaira, mint ex birtokosai állitják.

54., Dörög - régi levelekben Durg - és

55., Dörgőse - Durgne, mely amannak úgy látszik. kicsinyítője, tan dörög helyeket jelentenek; mivel murva és kőréteges alapon rézárakon a sebes kovácsás dörögét idézi elő.

56., Kapócs - régi rományokban Kapulch, hol állita vára helyén mutatják a lakosok -, és

57., Derever haránt törékenyséiben roxszul jellemzett két egyen volt, s hihetőleg neveik ragadtak rá a hasonlóvá két helyre.

58., Düxet helység számos régi családbeli birtokosai majd mind Gyntafy bányágbeliek állitják, miután a falukhelyén a Gobanci várhegy kövén hajdan a Gyntafiak düxkerije -, mutató helye volt s mivel a düx hely névtől könnyebb kiejtés kedvéért kimaradt a h betű, emélfogva jöttek azon gondolatra, hogy Pécel, Cepely és Mentvel nevekből is azon h betű maradt ki, mi roxszagost más el-ben végező helynevekkel is megörökíthetett; mert

59., Ily rövidítés példája van Kesztely nevében is, mely roha Kend hely arat Kendőhely volna, mennyiben a Dalaton tava széles terjedelmében itt, a Feneki hidon alól Kendődik, főbb boxóssz porvány lévén inkább mint ló: mindaráltal a kőnép csak Kesztelnek mondja azt közönségesen. Hogy e névben a d betű t-vé változott, arra kére meg kell - mit meg kell vala főbb a s és t szónál is - emléznem, miként e két betű, mint a z is sz-et egymást -, főképpen helynevekben, mik amyi eszméni nem hajlandó ember szájában megfordulnak - igen gyak. van felismeréti, mire csak értekezésem kis körében is több példák találhatók.

60., Ezen irányban Monostor Áprái, Kút Áprái, Ágyas, Iszánd, Skig - hies (axax Skög szin hies, hajdan insula Kithani) és Tapolca (axax meleg forrása) helyek neveir mint könnyen érthetőket, úgyvintén Flap, Gynta - Kesz, Tomaj, Dadacson, Raposka, Tördemicz és Ederics helyneveket is, mint a miket magam sem értek egészen, nélkülözén,

61., Meszesgyörök helység nevét Györ kicsinyítőjének hiszem. A Györ névnek s. i. bármi volt is kellett valami jelentévének lenni; különben nem jönne amyi önkéntesben elő, mint p. u. Doros Györ, Dios Györ, Kis Györ, Nagy Györ, Skolga Györ, Györvár stb. s ezen névtől a kicsinyítő k-val lett Györök s könnyebb kimondás kedvéért Györök, hol a ragozás úgy hozván magával, a hozzá ö rövidülé vált.

En a györ

63. Dakomak azon földter névvel, melyet észak felől a Pápa-
 Kőbéri kötelekedő út, keletről a Kőbér, Mór és Gőr közi vonal, délről
 a Gőr, Palota, Beszprém, Nagybárcsony, Tapolcai országos, nyugatról vég-
 se a Tapolca, Derécs és Pápa közi vonal fog körbe, s mely ^{én} körül fog-
 va csekély kivétellel a nélen Beszprém megyében fekszik, az északi szé-
 ség 47 s a hosszúság 45 foká körül a dunántúli országos kesüles kö-
 repe táján.

Erdőkkel borított kisebb-nagyobb hegyek és dombok csoportosítását
 látnak ezen földteren, melyek közt uralgilag kitűnik a sajátképp úgy
 nevezett Dakonhegy, Dakon-Dél (a dakon béle, bele, belveje) felett,
 mely Somhegynek is nevezetik.

Erdőket rotha közelebből meghatározni tudni: nem e körben állott-e
 fen a római Vacantium városa, melyről Plinius is írja (Epitome v. h. ind.
 I.) miszerint a rómaiak birtoklása alatt alól Pannoniában a Dunától
 távolabb eső városok közt ez is létezett; mert ha igen — úgy a Dakon
 nevét ezen Vacantium-ból kellene s lehetne származtatni annál inkább is,
 mert magyar előkorunk írói a dakoni erdők Silvae Dacuntiae-nek írják,
 mintha egyenesen Vacantium erdejét érteék volna; de ezen kívül az is bizo-
 nyos, hogy a Dakon körül egy római legio állomásozott, melyből egy pan-
 non származású Veturius nevű római polgár jogról adott diploma
 ma Sikátor helység határában a Dakon északi szélén találtatott fel
 1832-d. évben (Tud. Gyűj. 1833. I.) — de hogy a Dakon neve a héber דַּקוֹן
 azaz bakany = vágta, hasogatás, törvényszéktől annál fogva származott volna,
 mivel annak sok levágási és hasogatási való fája van, mint ezt egy hajdani
 okmány nyelvére monda, azon okból késtem, mit Árász alatt kifejtettem.

Midőn apáink Beszprém és vidékét elfoglalták, kevés lakott hely volt
 a Dakonban, — ma is újabbkori gyarmatosok némelek s töltök lakják fahí-
 többségét, nemcsak helység pedig éppen nincs benne. Elő királyaink sem ke-
 tek abból eleinte ajándékozások; hanem mivel hegyei a fás, völgyei a fü-
 vet buján növelik, s a hegyek közt számos fennsík fekszik, melyek
 télen se mindennél fagyának be, úgy hogy ez a sok regényes helyzetű föld-
 ter már a terméshetől vadasként alkottaknak látszik: tehát királyai-
 ink saját birtokul fentartották azt maguknak, s vadászati mulatvága-
 iktól használták szintűgy, mint a Börtösi erdők Móról Dudaig.

Déla király nevében jegyzője említi (Cap. d. 11.) miszerint Kálmán ki-
 rály az ellene merkelkedett Álmás herceggel megbékélvén, azt bekérvel elho-
 záította magától, hogy a Dakonban vadászna, és midőn a herceg Chour =
 Csörhöz érkezett, először is sólyom madarat, ez egy holtot fogott seb, midőn
 pedig a herceg a Dakonba bemért vadászni kedvéért, minjárt eltávozott
 vadászembereitől, s ement a kement királyához seb mint a kégett emlí-
 tek itt meg hogy különböz, miszerint történetírónk szerint is királyi va-
 dászó hely volt a Dakon.

II. András király midőn neje Gertrud koronázóként szült s. i.
 W. Déla, örömeiben vadászatos tartott a Dakonban, s azon alkalmattal
 ő. Sz. Sál, Flori, Cepel és Nimthy azaz Németi helységekben lakott erdők-
 öök püspökei — egymondá — silvas nostras regias — bekérve megnyervén,
 az alkalmat lakott faluknak nekik ajándékozta, néhány év múlva pedig
 megbírta a Beszprémi püspököt, miszerint az ő királyi erdejét határozná
 körül

körül s ezen megbízó parancsában elbádván a Sz. Gáli, és többi erdőse-
inek tett ajándékozását, rendelre, hogy az ezeknek ajándékozott birtok
is kömühatárosassék, mi meg is történt 1228-d. évben, és róla a bi-
rónyságlevelél, a király megbízó levelének tartalmát is magában foglal-
va, meg van a Sz. Gáli helység levéltárában.

I vagy Róbert Károly királyunk 1323-d. évben megerősítette II. And-
rást most is ajándékozását, s nyitván kifejezte, hogy az is négy faluk
lakói, akkoraiak és utóbbiak (presentes et futuri) a nekik ajándékozott
falukat egész határaikkal mindenemű mentességekkel birtassák, de ő re-
ki királyi vadászataiban segítségül kerri (adjutorio esse) tartozzanak.
A mi több, ezen Róbert Károly utóbb Sz. Gálon egy udvarhelyet másnak a-
jándékozván, hűbért parancsra mentek a Sz. Gáliak, s a király visszarón-
ván ezen ajándékozását bíztosította őket, miszerint az is négy helysége-
ket egyes ajándékozással többé megvonkitni nem fogja.

Ezen ajándékozásokat majd minden következő királyaink V-d. Ferdi-
nand ő Felségéig, s némelyek kérvésére is, megerősítették, s a 20 da-
rabs megbotadó eredeti királyi birtoklevelét a már említett Sz. Gáli levél-
tárban gondosan őriztetnek: de kevés embernek jutott ismerése azokat
látni; én is csak egy királyi tábla előtt folyó per másvolatából, mint
ottani kapcsolmányokat olvastam azokat; de mióta ő Budán nem ki-
rályi székhely többé, a Sz. Gáliaknak és társaiknak felkérhül kiska-
bott vadászati segédsegők egy pár szekér őz, szarvas, nyul, és fekete
vad saját határukban lelődözésére, és a királyi konyhára várkoreszt nap-
ra pontos beszerzálattására válszott az, mig nem az 1548-d. év ezen szoká-
sának is véget vetett.

A koronkint nyere királyi birtokleveléből először Csepel, aztán Né-
meti, s végre minsegy 200 évvel ezelőtt Horhi helység neve is egymás
után kimaradt; mert e faluk sorba elpusztultak, s csak a régi határak
gyepes omladványai, és a kömütök állott szelíd gyümölcs fák gyökerei-
nek több izegterez elvaduk sarjadéki mutatják a régi falukhelyeket;
lakosaik pedig Sz. Gátra költöztek át, s onnan nívették a Sz. Gáli ha-
tárba beolvadt határaik földét. Ezen van Sz. Gátnak 30,000 holdnyi-
nál is nagyobb határa, s kömübelől 3000 lakosa, s ezen van határa-
nak oly sok szőlő, éppen nem kerkedel alakja.

A Dakoni királyi erdőkre s vadászatokra felügyelés végett a Da-
koni bán (comes de Docon) hivatatát állították fel első királyaink,
melynek az erdő önk és a vadászok némelykes alárendelve voltak, s csak
ezen Dakoni bániság megszűnése után az 1618: 24 és 1622: 32 tör-
vényekkelben lettek a Sz. Gáli nemzék Veszprém megye bírsága
alá vetetve.

1300 d. év körül Heym Denedek volt a Dakoni bán, nevéről
íselve beköltözött német ember, kinek nevét majd Hém-, majd Hým-
nek mondták, és irák apáink. Hémvára omladéka a Pécsi határ-
ban, s Hímháza és Hímfölde két földtulatok a Sz. Gálhoz kapcsolt
Németi határban maig is fentartják hajdani uruk nevét. Ezen Heym
Denedek

Denedek fia László és Pál közül az első utóda lett alyjának a baki-bánságban, s ő is mint az Nemesiben lakott.

Ezen Hymfi László Róbert Károly király vadászati mulatóságaira vadászbekeket szerzett össze, miket Nemesiben tartott. — Ugyen vadászbekeket a bákai országon is tartattak hajdan, s Erdőt ésakra a Pellikán vendégfogadóhoz egy pár dűlőföldnyire ott állnak ma is a Derki puszta ligetében között egy igénytelen vadászati mellett Kutyavár (Kundsburg) omladozott falai, melyről a vidék német és római népe azt állítja, miszt ott I. Mátyás király vadász kutyái tartattak. — De Hymfi László Nemesi kutyagyarmatját aggódva nézte Nemesi, sz. Pál sz. vadász lakosa, hihetőleg attól tanva, ne hogy az ő szolgálatjok utóbb nélkülöztesse, s megerőseget viszta bekezesnek; a honnan azon vadászbekeket cseméztették, agyonverték. — Beszprém megye gyűlésén lett e miatt panasza a bákai Hymfi László, maga saját ügyében nem bírhatott hatván, s azon megye küldött ki választmányt a vizsgálatra, mely a panaszos esetet, miként előadva volt, valósággal megörökösnek jelentette be; a vármegye pedig ezen jelentésről bizonyvágyolevél adta Hymfi Lászlónak. Mi lett azonban az ügy kimenetel? nem tudhatni. Annyi bizonyos, hogy Hymfi László (a bákai borsantárak követségében) odahagyta Nemesi helységet s Eszék hegyén, melynek déli aljában a parányi Eszegrár falu ma is fen van, egy gömbölyű domb ormán épített vár magának, s ott is a domb tövében egy sorház épült, s ekképpen ismét egy új falu keletkezett, melynek mivel ura bákai volt, Dánd lett a neve. Hymfi László utódi emélfogva Eszegrár nevét vette fel, s azal széken másfel székeltől korább éltek, utóbb pedig Döbrintz, Somogyi, Sándor s több családokba mentek át.

Igy született Dánd helység, és annak neve, mely Márkó mellett a postánban fekszik s Eszegrár dombján, s omladványát világosan tünteti fel az utasnak. — Tövisén, hogy e csekély falu nevében olynyire kiterjedésedzen. de a törökösökhöz kell segíteni a helyreállítását, mint ez mostanra segíti azt és világosítja. Eppen ezen hegyen felmerült, mint ez mostanra segíti azt és világosítja. Eppen ezen hegyen szabad még e helyen korább is folytatni kiterjesztést, hogy több bákai helyregek eredetére is ezzel világos vessek.

Ugy nevű bákai bánon, ki a beszprémi székvegyház javait 1082-ben örökölte, és a most is Hym Denedeken és Hymfi Lászlón kívül ben örökölte, és a most is Hym Denedeken és Hymfi Lászlón kívül máz bákai bántól nincs tudomásom; de annyi igaz, miszt az Róbert Károly 1332-d. évben Ugod várát néhai Demeter bákai Ugod fiának magvaszakadással, hív-házi emberének, és nevére katonájának a csek székmaradványát Chenyik mesternek ajándékozta, s az is bizonyos, miszt az Ugod várát minden tartományával s ezek közt Nóráp helységgel együtt 1356-ban Chenyik fia János bírta. Mivel pedig Ugod vára a Dákai ésaki székén feküdt, némileg hihető, hogy a magvaszakadás Demeter bánnak Ugod fiának bákai bákai bákai volt; sőt aligha a csek székmaradványát Chenyik mester is bákai bákai nem lett utóbb, mert hogy volt hajdan valami csek embertől lett Dákai bákai, kis községesevén csek bánnak hívták, amalfogva állhatni

állíthatni; mert Cekus (rég. oklevelekben cek kus) helységnek, nyugor-
sol a Dakonhoz még horvátországnak volt földes urai, eleiktől vette há-
gyományként bevélik, miokor határukban egy kutas bizonyos cek bán
épített, mely kútból vette nevét és utóbb a benépesített helység is.

Számos helyek vannak a Dakonban, melyek kútból nyerik nevö-
ket, p. u. Dokus, Gyertyinkus, Harbus, Pénzeskus, Urkus s Flückkus, mely
kútnál hihetőleg a királyi vadászcsoporthoz voltak társaságos állatni
s borait is itatni, most pedig ott faluk és majmok állnak, mihez képest a
cek kus híres hagyomány is nagyon híres. Alonfelül a bakoni üvegku-
ták közül egyes rémek - másikat cek bányák neveznek. Nem a rémek
Fléjm, s a cek Chenjk bányák állították-e fel azokat? vagy tán utóbb ± valamint eken
nyerik kelekeseket, s a bennük működő rémek és cek munkások bányák előre és
neveztek így. ± Érdekes volna tudni a véget, hogy a bakoni bányák lehetö-
leg teljes névsora állíthatóak-e össze, mely most munka több egyének
körmunkálását igényléné.

64., Szent Gál maga kifejezi neve értelmét, Loepel az 51 pont alatt
már szóltam, Nemeti a benne állomásokon rémek erdők és vadász felügye-
lő szőlő nyerhetik nevet, Horhi nevet pedig az az elavult szó jelentik.
Horh, melynek származéka a horhos meléknek. Egy 1299-d. évi berakó
levélben, bizonyos elavult patotabeli rév tekintetéből azon patota feh-
őse könnyen irván, többek közt ezen kifejezés áll: in loco declivi vulgo
Horh, s mivel a keir helyzet köztől ismerős vagyok, állíthatom, hogy e-
zen képest a Horh hegyoldalon vízcsök által ragasztott borpálya, horho-
dás jelent, mely azonban a keir helyen közel has szárazos terén, két ol-
dala síkságra mint ferde jelenleg begyepesedve, bekörmösödra ván.

65., Szent Gál mellett Város Lődn volt-e vár valaha? nem tudom.
de hogy benne I Lajos királyunktól alapítva a Carthusianus szerve-
sek rende állott ferde egykor, később nem szent. 1436-d. évben ezen
szentes Egyházas Lamárd helységet is bírván, akkor perjéle János kérte:
se e helység a vele egy határban volt Lik és Löl Lamárd helységek
a szárazon külvilágot patott, a Dakaton községének használatában pe-
dig amarek együtt továbbra is meghagyott. Tán ezen Karshauri köz-
da adott város szárazos s meléknevet Város Lődn azért is, hogy megkü-
lt bőkezre legyen a másik Lődn, mely mellette Kis Löl név alatt jelentik.

Érdekes időről időre látni, miként bajtódanak az ö betűvel előző
írások. - A tudós Katonánál (F. F. 12. 12.) íratott e hely
Lövöldnek. Beszprém megye nemeseinek s nem nemeseinek gyűlése
1510-ben Leveld városában tartott, s ott adott ki bizonyos levél er-
sől, hogy Esegráry Ferenx, kinek Dilygei jobbágai Beszprém megye
szőlő elkergették, s embereiket megvérezték, ezen szőlők kiszeggett.
ekkor tehát ö betű helyett e vel éltek. Péterfy Károly a szőlők.
völ in könyvében 1562-d. évi adat után Lövöldnek ista azt, mit
jelenleg Lövöldnek írnak: de miután a Lövöld név örökös szőlő szőlő
dőre mondjuk: a Lövöld szőlő is nevezhetjük Löl nek. Felső Löl,
és Lala Löl helyneveket is vás és Lala megyében a vidék magyar népe
Felső Löl.

Felső lő-, és lala dőnek mondia, az az a r betűt nyújtatja ő-ben. —
 A lődőrés és töröldőrés szavakkal a cetrótt tárgy leöldőre fejeztetik
 ki, de az öld tagban levő l-betű hangjából ki van hagyva, mint
 az akona, sakna stb. szavakban is szereljűk az l-et kihagyni, vagy in-
 kább a megelőző hangla olvasztani, mely aztán hopyruvá lesz; így lett le-
öldőrésből leöldőrés, vagy mintán a hopyru ő az előtte állott rövid e
 hangos is elnyelte, lődőrés, a leönti igéből pedig lett leönti s lőnti. A
 szavakban a hopyru vele és mellett feledékenységre menvén, miként e szav-
 vakban e-betű van a hopyru ő-be beleolvadva, úgy bántik vele a ma-
 gyar ajak, mint más hopyru ő-vel, r betűt támasza fel belőle, ha sa-
 rútsága van, s így alakultak a törő, törés és több szavaink.

Midőn ekkép helynévismelésünkkel a Dakomban járunk, Dakoni
bánokról, királyi erdőkről, királyi segédvadászokról, vadászbányák-
sól járunk, s éppen itt akadunk helyekre, melyek neve Löd, önként ta-
 mad a kérdés: vajon nem királyi lődőrés az az vadászok laktak-e
 ezen Lödtes hajdan, t. i. a Károsházi szoros itteni alapítására elő-
 vagy tar még akkor, midőn a Stens Gálak és társaik csak erdő őrk vol-
 tak, s nem királyi segédvadászok? mire azonban adatosan felelni ké-
 pes nem vagyok. Régi-hihetőleg magyar - lakói e helyeknek kipus-
 táván, a mostaniak újabbkori szab gyarmatosok; mint a Károsházi
kárda is régen elpusztult, s mind a két Löd földes ma a veszprémi
püspökség lett, csak Kis Lődön bír egy nemes udvarhelyes bizonyos
Sz. Gál is birtokos család. De hogy ki ne felejtsem:

66, Stens Gáltal más felől megyés, sőt majd nem egészen határába
 beszegegett helység Herend, mely hihetőleg azon Herend István-tól arany
 családjától vette nevét, kiől Festlernél olvastam, hogy I Mátyás
 korában bizonyos diplomatai szerződést több országgyűléssel együtt
 ő is aláírta. A Vas megyei Herény is hihetőleg ezen Herend családtól
 kapta nevét.

Ez alkalmattal legyen szabad általában szólnom a családnevekből
 alakított helynevek külföldi alakjaiból.

Öseimnek, t. i. midőn honunk földére lépnek s mielőtt megkeres-
 tetkedni kezdettek is, voltak már neveik fejenként, de minden ember-
 nek csak egy, mely nem hasonlított alyja nevéhez, s gyermekei sem ves-
 ték azé az, hanem ezek ismét más neveket kaptak, p. u. Álmos fia
 lett Árpád, ezé László, Taksoni Geyza, ezé pedig Barth stb. úgy hogy
 neveik nyomán a származás és vérvég községét könnyen lehet éppen
 nem lehetne. Csak főbb embereik eszméltek némileg származásukra,
 s tartották fen emlékeztetés azon fajnak vagy nemnek, melyből esede-
 tőket vették, s ezek mondattak p. u. Csik-, Sol nemből stb. va-
 lóknak a nélkül, hogy a származás ily emlékeztetésben tartása meg-
 különböztető jogukat adott volna az illetőknek. Álmos feje-
 delemei vadászokkor hozott alaphatárokat egyik pontra szoros
 mindnyájoknak kellett vérvégni az elfoglalt földből erdemeikhez
 képest. Nemcsak a régi ismert emberek sehat, hanem általában

a betöltőre

a beköltözött családok, kik örökös szomszédok 40000-en lehetnek, mind nyertek nagyobb kisebb birtokok tulajdonságul, s ha azon birtokon, melyek egyenként vagy többen együtt kaptak, már előbb is állott város vagy falu, nem vala szükség azon helyre más nevet adni. Ez az oka, hogy oly számos szláv-, és ki tudná minő? nevű helyeink vannak maig is: de ha lakatlan birtokon települtek meg: legelőször saját neveikből alakult új helyek neve, és pedig többféle alakokban, u. m.:

a., Ha a megtelepült törzsapa telepjen vára, tornyos, hidas, házas, lakos épített, s ha tanyája körül falu épült, ezen építmény nevéből az építettő személy nevével ötvetve, lett neve a helynek, p. n. Dombóvár, Cákvár, Hedrevár, Chádvár, Vukovár, - Cáktornya, - Dollahida, Derhida, Domahida, Domahida, Kehida, Ormandhida, Lágorhida, - Stokoháza, Bajánháza, Dakháza, Dakuháza, Dekeháza, Dentekháza, Berkesháza, Bókaháza, Börasháza, Bideháza, Dudaháza, Gibakháza, Cromaháza, Filyeháza, Fekérháza, Gödörháza, Gönterháza, Gaborjánháza, Gutaháza, Hérasháza, Kosasháza, Otaháza, Pekesháza, Senyerháza, Tarváháza, - Kaczorlak, Foshtak, Pestak, - Radafalva, Skakonyfalva, Laiorfalva, Lipfalva - vagy falva helyett rövidítve fa réggel: Atfalva, Dabogfa, Dakófa, Dorfa, Dorfa, Dodofa, Desfa, Dötefa, Dixenfa, Gánfa, Labogfa, Lakófa, Lorfa, Lorfa, Lodofa, Desfa, Dötefa, Dixenfa, Dudafa, Csekefa, Gogánfa, Göfa, Tintafa, Hervasfa, Himfa, Jákfa, Karadafa, Kondorfa, Lipásfa, Madosfa, Majosfa, Mikefa, Nápisfa, Proxmjak-rádafa, Pókafa, Senyefa, Salfa, Táplánfa, Tarródfa, Frestyénfa, Telefa, Zsiffa stb.

b., Ha a megtelepült illyen építménye még nem vala telepjen, a birtok min az ő földé -, az ő szegé (szegye) -, vagy általában min az ő helye (min az ő d. beköltözött), említtetett meg személy- vagy családnév mellett, p. n. Boerföldé, Donozodföldé, Domaföldé, Döme-földé, Görmjeföldé, Gutorföldé, Himföldé, Karad-földé, Pördeföldé, Salföldé, Sömjénföldé, Formaföldé, - Dorozszeg, Páizszeg, Gerákszég, Gomboszeg, Vargaszeg, Tiborszeg, Kereseg, Horsfiaszeg, Tápi, Bagod, Dárd, Dörönd, Adford, Gömend, Fertend, Tápi, Kemend, Ólad, Óndó, Paczod, Pakod, Petend, Surd, Ligánd, Lamánd stb.

c., Leggyakrabban pedig a megtelepült személy neve akár keletől, akár utóbbi nemes vagy más honból hozta azt magával, minden megtoldás nélkül utóbbi hely nevére, melyen a megtelepedés történt. Kétfélek az erre szolgáló példák: nemszámolt helyneveink, melyek egyenként mind évkönyvekből ismerő emberek személynevei voltak, p. n. Caba, Decever, Ducsu, Ete, Gyula, Kapotev, Keléd, Óvod, Ósi, Takony, Tas, Labolav stb.; de vannak olyan helyneveink is, melyeket vagy levéltári adatokból, vagy ötvetett helynevekből ismerkedünk meg személyneveknél, p. n. az általam fellelhető említett Juth, Inasha, Lörinte, Pástor s Kesend neveken kívül: Atva, Dag, Dak, Dakra, Kis Dár, Kis Bér, Kis Duda, Ceke, Germye, Dombó, Guta, Ják, Karad, Ola, Rada, Sál, Sömjén, Sur, Tarród s többek, melyek hogy eredetileg valóságos személynevek voltak, a beköltözött ötvetve lett, s az itt a., és b. pontokban éppen ezeken felhozottak közé találhatók helynevek mintáján. Még több nevekről is, melyek külföldi ötvetéseikben előjönnének, elhívegyük, miszerint a megtelepült és birtoklók család- vagy legelőször személynevei voltak

volnak, p. n. Domahida, Domafölde, Himfa, Himfölde, Segezd, Segevár, Senyeháza, Senyefa, Doxfa, Doxfölde, Petőfa, Petőháza stb. neveken világos, hogy Doma, Him, Sege, Senye, Dox és Pető régi személy vagy család nevek ének. De

Hát a 40000 beköltözött család nevéből, habár így móddal néhány százat kinyomozhatnánk is, hol van a többi? - elvöröszt a harcos ösapa, minden halállal egy keleti személynév veszett el szán!?! Oh nem -; mert ha az osztályba jutott bírókra a törzsapra neve alkalmi alakban ráragadt, kikélt legyen bár a bírókoc, vagy eladta - elvesztette bírókát: a helynév nem halt ki, s az osztó vagy általában a megosztó apa neve folyóvást él benne; miköz képest dívátában vagyok abbéli meggyőződésemmel, miközint az a sok magyar alaku és hangzón helynév, mint ma nem éssünk, s gyakran elavult szónak tűnünk, p. n. Ala, Alka, Dács, Döny, Gab, Géb, Gör, Göz, Dad, Dád, Déd, Dém, Dég, Döfőr, Enjing, Igar, Igal, Ngal, Kám, Kocs, Lad, Nyék, Rum, Öcs, Szob, Szöfőr, Tab, Tap, Tácz, Fés, Fés, Ngh, Uk, Vép, Lich, Gelemer, Kahozk stb. legnagyobb részben Árpád már akkor is többféle eredetű népevel, - a többi ide hozták és kezelt Desnyöktel, Wroktal, Kunoktal, s az európai szomszéd honokból beköltözött vendégekkel jön be, s a megtelepültekről ment át a helyekre, s elavult magyar szavaknak befeljezt azokat gondolhatjuk kövütk, melyek többször vagy melléknevekkel minősítve jönnek elő. A fordulatnevekben sokkal több kikélt értelem magyar szó van, mint a város- és falunevében, minthogy a fordulatokra az értelem személy és család nevek inkábbban lettek alkalmazva, hanem neveik többnyire természetü sajátosságukból véletlek.

VI. Veszprémtől északra eső Dakoni helyek közül Jutas, Bakonybél, s a Szamos - kutakat főleg már emlegettem

67. Szent László, Sz. Király, Olaszfalu az eddig mondottakból - Kő-kényes, Szépalmá, Pálháza, Fenyőfő pedig magokból érthetők.

68. Porva, Gaska, Gatar, Skápár, Extergál (rég. okiratokban Extergár), Dudar, Teser aligha nem szláv szavak, melyek fejtegetésével nyelvünk mit se nyerne.

69. Csernek, Cseteny, Péde, Gicz, Nána, Pere, Eplény helynevek magam sem értem. Végre

70. Lircz azaz Szircz értelem szerintem volna főleg kitalálni, mely hely a Dakoni járásnak jelenleg székhelye: de sok törvölés után sem boldogultam, utoljára is azt kell sejdítnem, miközint a Listerz szó van benne önzésvonva, minthogy azt a Listerci szerzetes rend bírja és lakja.

Körüljárva ekként Veszprém vidékére helynév-értekezésemmel, annál a hittel három azt be, miközint a keleti nyelvek természetének ismerete, a magyar nyelv alapos tudása, a szláv nyelvfajok értéke, honok köztérleteiben nagy járasság, levélkari segédforrások, s a helynév-értekezés ismerete nélkül így nemű munka kötelesség nem lehet, s ez szolgáljon mostogéniul értekezésem hiányainak.